

RODNA IDEOLOGIJA U DISKURSU MLADIH

Valentina B. Bošković Marković

Katedra za strane jezike, Poslovni fakultet, Univerzitet Singidunum, Beograd, Srbija

Sažetak. Dok se rodni poredak definiše kao društveni sistem podela zasnovan na polno-klasnim zadacima, pravima, obavezama, slobodama i ograničenjima (Eckert&McConnell- Ginet, 2003: 34), rodna ideologija se definiše kao skup verovanja koji upravlja učešćem ljudi u rodnom poretku (Eckert&McConnell- Ginet, 2003: 26). Rodni stereotipi koji utiču na stvaranje rodni ideologija mogu u velikoj meri uticati na pristup komunikaciji kako govornika/ica, tako i slušalaca ili sagovornika/ica (Eckert, McConnell- Ginet, 2003: 197). Stoga se u ovom radu bavimo upravo uticajem rodne ideologije na jezičku upotrebu, s posebnim osvrtom na diskurs mladih. S obzirom na to da govorimo o rodnoj podeli, analiziraćemo upotrebu rodno osetljivog jezika kod mladih. Nakon teorijskog uvida u pojam jezičke ideologije i podelu na egalitarnu i tradicionalnu rodnu ideologiju, rad predstavlja eksplorativno istraživanje na temu upotrebe rodno osetljivog jezika kod mladih u skladu sa njihovom rodnom ideologijom. U radu je potvrđena početna hipoteza da studenti/studentkinje koji neguju tradicionalnu rodnu ideologiju ne koriste rodno osetljiv jezik, dok studenti/studentkinje koji neguju egalitarnu rodnu ideologiju koriste rodno osetljiv jezik u svakodnevnoj komunikaciji.

Ključne reči: rodna ideologija, rodno osetljiv jezik, fokus grupa.

Uvod: značaj izučavanja jezičke i rodne ideologije u savremenom diskursu

Ideologija kao prvenstveno antropološki pojam sve više zauzima primat i u drugim društvenim oblastima, a samim tim i u jeziku i jezičkoj upotrebi. Ako uzmemo u obzir da „nijedna jezička upotreba nije ideološki neutralna“ (Widowson, 1998), jasno nam je da različite ideologije stvaraju i različite jezičke obrasce ponašanja koji čak mogu dovesti do nesporazuma u komunikaciji. Prema rečima Jelene Filipović, „Istraživanja uloge ideologije u jeziku usmeravaju se na stavove i pretpostavke o rodu i na analizu načina na koje ti stavovi i pretpostavke utiču na ponašanje ljudi. Stoga su ideologije u direktnoj vezi sa identitetom i hijerarhijom društvenih uticaja u javno vidljive ili implicitne društvene moći“ (Milojević, Markov, 201: 410). Iako naizgled nebitna, ideologija igra veliku ulogu u komunikativnoj praksi govornika jednog jezika. Prema Debi Kameron, jezička ideologija se definiše kao društvena tvorevina koja je skup predstava kojima je ispunjen jezik sa kulturnim značenjem određenog društva, a često je povezana sa sistemima verovanja. Ideologija se u pojedinim teorijama tumači i kao način razumevanja sveta koji proizilazi iz interakcije sa određenim predstavama o okruženju (Cameron, 2003: 447). Kada govorimo o rodnoj ideologiji, ona se definiše kao skup verovanja koji upravlja učešćem ljudi u rodnom poretku (Eckert&McConnell- Ginet, 2003: 26). Iako u literaturi postoji nekoliko podela rodne ideologije, u ovom radu ćemo se fokusirati na savremenu podelu u skladu sa tematikom rada. Rodne ideologije se u savremenoj teoriji dele na tradicionalne i egalitarne, pri čemu je tradicionalna rodna ideologija zasnovana na rodno obeleženoj podeli rada, patrijarhatu i

muškoj dominaciji, dok egalitarna rodna ideologija propagira verovanje u ravnopravnost oba pola po svim osnovama (Tošić i Todorović, 2011: 395). Prema rečima Filipović: „Istraživanja uloge ideologije u jeziku usmeravaju se na stavove i pretpostavke o rodu i na analizu načina na koje ti stavovi i pretpostavke utiču na ponašanje ljudi. U tom smislu, ideologije su u direktnoj vezi sa identitetom i hijerarhijom društvenih uticaja u javno vidljive ili implicitne društvene moći“ (Filipović, 2009: 410).

U ovom radu će biti predstavljeni osnovni teorijski postulati koji povezuju ideologiju i jezičku upotrebu, sa posebnim osvrtom na jezičku i rodnu ideologiju i upotrebu rodno osetljivog jezika. Praktičan deo rada predstaviće autorkino istraživanje o uzajamnoj povezanosti ideologija i jezika, kao i o uticaju tradicionalno i/ili egalitarne rodne ideologije na jezičku upotrebu.

Materijal i metod

Prema istraživanjima koja su rađena sa nastavnim materijalima u obrazovnim institucijama, zaključeno je da su u Srbiji skoro svi nastavni materijali, a pogotovo univerzitetski, rodno neosetljivi i diskriminatorni i da doprinose stereotipizaciji rodni uloga (Popović et al, 2010: 456). Stoga su studenti i studentkinje kao članovi/ice akademske zajednice koji/e koriste ove nastavne materijale odličan korpus za istraživanje na polju korelacije rodni ideologija i jezičke upotrebe. Takođe, studenti/kinje formiraju svoje identitete u interakciji sa kolegama, koleginicama i nastavnim kadrom na univerzitetu, pa su pogodni/e za istraživanje na ovu temu. Za potrebe ovog rada, intervjuisani su studenti i studentkinje sa Univerziteta Singidunum, jer je autorka rada profesorka na ovom Univerzitetu, pa je intervju bilo jednostavno organizovati. S obzirom na to da je broj ispitanika/ispitanica relativno mali, može se reći da je istraživanje eksplorativnog karaktera i da je neophodno organizovati novo istraživanje sa većim brojem ispitanika/ispitanica.

Predmet istraživanja su upravo diskurzivna sredstva koja se svesno ili nesvesno koriste za izražavanje rodni ideologija, i to na primeru studentske populacije u Srbiji, kao homogene strukture koja je u procesu kreiranja ličnih stavova po svim društvenim pitanjima.

Imajući u vidu da su naučna istraživanja iz oblasti roda i jezika na srpskom govornom području malobrojna (u poslednje dve godine taj broj raste usled javne polemike o novom Zakonu o rodnoj ravnopravnosti u Republici Srbiji), istraživanje predstavljeno u ovom radu rađeno je kao kvalitativna analiza. Korišćena je fokus grupa kao istraživačka tehnika, kako bi se rodne ideologije, rodni stereotipi i diskurzivne prakse studentske populacije detaljno objasnili, a ne samo brojčano naveli, a njihova međusobna povezanost je detaljno analizirana, što svakako ne bi bilo moguće samo kvantitativnom istraživačkom metodom. S obzirom na to da se individualna iskustva lakše iskazuju putem kvalitativnih istraživanja, rezultati dobijeni ovim vidom kvalitativne analize doprineće boljem razumevanju stavova, verovanja i ideologija studenata i studentkinja na Univerzitetu Singidunum kao uzorka istraživanja, a time i studentske populacije u Srbiji.

Fokus grupa zahteva učešće minimalno šestoro, a maksimalno dvanaestoro učesnika i učesnica koji su okupljeni u prijateljskoj i prijatnoj atmosferi kako bi njihovi odgovori bili iskreni, a ne unapred smišljeni u skladu sa društvenim obrascima. To je vrsta grupnog intervjua sa ciljem da se prikupe podaci neophodni za određeno istraživanje (Đurić, 2005: 3). Osim lingvističkih, fokus grupa može da opiše i paralingvističke odlike govora svih ispitanika i ispitanica kao što su podsmeš, intonacija, govor tela i slično. Bitno je napomenuti da je u fokus grupama važna uloga moderatora (u ovom slučaju moderatorke-autorke rada) kao lica koje vodi fokus grupu, ali koje ostaje neutralno i trudi se da bude objektivni po-

smatrač i slušalac bez nametanja ličnih stavova. U fokus grupi je za potrebe ovog istraživanja bilo 10 studenata/studentkinja različitih godina studija, fakulteta i pola.

U istraživanju se polazi od osnovne hipoteze da u savremenoj studentskoj populaciji u Srbiji postoje određene rodne ideologije kojih studenti/studentkinje možda i nisu svesni, i da one u znatnoj meri utiču na (ne)upotrebu rodno osetljivog jezika. Drugim rečima, usled svesno i nesvesno usvojenih tradicionalnih i egalitarnih rodnih ideologija, studenti i studentkinje u Srbiji usvajaju različite jezičke obrasce ponašanja. Pretpostavlja se da, ukoliko studenti/kinje poseduju tradicionalnu rodnu ideologiju, ne koriste rodno osetljiv jezik, a ukoliko studenti i studentkinje neguju egalitarnu rodnu ideologiju, onda koriste rodno osetljiv jezik i u potpunosti vladaju rodno osetljivim terminima.

Rezultati

Na pitanje „*Da li znate šta je rodna ideologija?*“, primećeno je da je od ukupno 10 studenata/kinja samo jedan student dao tačan odgovor i objasnio rodnu ideologiju kao „naše vjerovanje o onome što treba da rade muškarci i žene“. Ostatak fokus grupe nije dao nikakav odgovor na ovo pitanje, čak su bili zbunjeni i tražili su da im se termin ponovi. Jedan od pokušaja odgovora je glasio: „*To možda znači ono odakle ste, pa na primer, ne znam...*“

Na osnovu ovih rezultata, možemo zaključiti da studentska populacija nema adekvatno znanje o samom terminu rodne ideologije, ili da poseduje znanje koje nije u skladu sa tačnom definicijom ovog termina. Takođe, možemo zaključiti da pol nije bitan za tumačenje ovog pojma, jer smo u okviru fokus grupe uvideli da ni studenti ni studentkinje ne umeju da objasne značenje rodne ideologije. Nakon objašnjenja pojma rodne ideologije od strane moderatorke, fokus grupa je diskutovala o tome da li rodna ideologija utiče na svakodnevni život studenata i studentkinja i odgovori su bili negativni. Međutim, činjenica da studenti i studentkinje ne znaju šta je rodna ideologija ne znači da studentska populacija nema rodne ideologije, već samo da ne zna kako da ih tumači. Potom su fokus grupi postavljana pitanja o rodnim ulogama u porodici i na poslu, o preuzimanju kućnih poslova, višim funkcijama u kompanijama i slično, kako bi se ustanovilo da li studenti i studentkinje neguju tradicionalnu ili egalitarnu rodnu ideologiju. Prema odgovorima koji su dati, možemo zaključiti da nema razlike među polovima kada je reč o posedovanju tradicionalne i egalitarne rodne ideologije.

Drugi deo pitanja u okviru fokus grupe odnosio se na zadatak studenata/studentkinja da napišu oblik ženskog roda za ponuđena zanimanja u obliku muškog roda. Ponuđena zanimanja su: *vozač, pilot, pisac, borac, građevinar, psiholog, taksista, poslanik, pedagog, dirigent, dekan, vojnik, policajac, sekretar, docent, oficir, vatrogasac, prevodilac, fotograf, analitičar*. Pre navođenja primera rodno osetljivog jezika, u fokus grupi je na pitanje moderatorke: „*Smatram da je neophodno da u srpskom jeziku postoje nazivi za sva zanimanja i u muškom i u ženskom rodu. Da li se slažete?*“ dobijen sledeći odgovor, sa kojim su se složili/e i ostali/e članovi/ice fokus grupe, osim jednog studenta:

- *Pa ne mora. Ako je već tako definisano odavno, onda mi smo već i navikli tako i neka ostane tako. Ako je ženski doktor, to nema veze. Nemojte sad to menjati.*
- *A dobro, ali, ako ne postoji mentalna predrasuda, onda može da ostane, ja mislim. Meni kad neko kaže doktor, ne razmišljam odmah da je muška figura u pitanju.*
- *Student koji se nije složio sa prethodnim komentarima izjavio je sledeće:*
- *Zašto nećete doktorka? Pa ako ćemo tako, onda postoji dosta stvari u, ovaj, da ne pričamo od ranije, šta se sve vuklo, kakva su prava bila, kad bi sve to vukli, mi bi ono, i dalje ne bismo sad sedeli u istim klupama.*

Potom je postavljeno pitanje moderatorke: „*A profesor? Da li biste koristili profesorka?*“.
Odgovori na ovo pitanje su prilično iznenađujući:

- *Neutralno. Meni je to čak veći autoritet.*
- *Ne gleda se toliko po rodu koliko, kao, po konkretnoj profesiji, da može biti i jedno i drugo, i onda... meni to nije odrednica sad da li je muško ili žensko.*

Ipak, bila su i dva odgovora koja potvrđuju postojanje oblika „profesorka“ u ženskom rodu, mada smatramo da je to mali broj odgovora za imenicu koja se već godinama unazad koristi za obeležavanje zanimanja u ženskom rodu. Vrlo je bitno napomenuti i to da, od svih deset učesnika/ica fokus grupe, samo jedna studentkinja smatra da je potrebno koristiti oblike ženskog roda za sva zanimanja u srpskom jeziku. Prema komentarima učesnika, oni su više zainteresovani za nazive zanimanja u obliku ženskog roda od učesnica u fokus grupi, koje su na kraju razgovora zaključile da im je potpuno nebitno da li će njihove buduće titule biti u obliku muškog ili ženskog roda.

Prilikom navođenja zadatih imenica u obliku ženskog roda, primećeno je da se većina članova/ica fokus grupe zabavljala dok su smišljali oblike u ženskom rodu, a za retko koje primere su imali odgovore koji su bili ozbiljni. Drugim rečima, čak i kada su davali/e primere u obliku ženskog roda, studenti i studentkinje te oblike nisu shvatali/e kao merodavne i ne bi ih zaista upotrebljavali/e u svakodnevnoj komunikaciji. Za primere: *vozačica, pilotkinja, psihološkinja* studenti su naveli da „glupo i rogoibatno zvuče“ i da su kroatizmi koje ne treba koristiti. U svom osnovnom obliku muškog roda, ostavljene su reči: *pilot, fotograf, građevinar, vatrogasac*. Umesto oblika *psihološkinja*, naveden je oblik „*ženski psiholog*“, što je dobar primer upotrebe rodno osetljivog jezika koji je u skladu sa predlozima S. Savić. Za reč *borac* dat je primer *junakinja*, što je takođe dobar primer upotrebe rodno osetljivog jezika u onim slučajevima kada nismo sigurni koji mocioni sufiks¹ treba da dodamo na osnovu reči. U vezi sa mocionim sufiksima uopšte, zanimljiv je komentar jednog studenta, koji jasno ukazuje na to da student nema dovoljno znanje o samom pojmu mocionog sufiksa i njegovoj upotrebi:

- *Problem je što u srpskom, kad se dodaje –ica na mnogo reči, to onda kao deminutiv, kao kuća- kućica, i onda kad se doda na titulu, onda kao umanjuje titulu. Tako zvuči na prvi, na prvi... na prvu ruku.*

Upravo iz tog razloga, dotični student do sada nije upotrebljavao oblike naziva zanimanja u ženskom rodu.

Diskusija

Opšti zaključak koji možemo doneti na osnovu komentara učesnika/ica fokus grupe jeste taj da studentska populacija nerado koristi rodno osetljiv jezik za nazive zanimanja usled stava da takvi oblici ženskog roda nisu u duhu srpskog jezika jer zvuče rogoibatno i liče na kroatizme, kao i da na sve oblike ženskog roda gleda sa podsmehom, te možemo zaključiti da studentska populacija u Srbiji još nije spremna za adekvatnu i ozbiljnu upotrebu rodno osetljivog jezika kako u akademskom, tako i u svakodnevnom diskursu. Takođe, zaključujemo da studentkinjama upotreba rodno osetljivog jezika nije važan parametar za uspostavljanje rodne ravnopravnosti u društvu i za njihovo veće poštovanje. Ono što je i danas sigurno jeste činjenica da govornici i govornice jednog istog jezika mogu imati poteškoće u komunikaciji ukoliko ne koriste iste jezičke norme i ne slede ista pravila komunikacije koja su nametnuta od strane društvene zajednice, ali i koja oslikavaju naš

¹ Mocioni sufiks je sufiks koji služi za građenje oblika ženskog roda. U srpskom jeziku, najčešći mocioni sufiksi su: -ka, -ica, -kinja

društveni i rodni identitet. Ako se rodne i jezičke razlike analiziraju putem stereotipnih pretpostavki o muškarcima i ženama, onda je sasvim sigurno da takve analize neće biti naučno potkovanе. Stoga je neophodno obratiti pažnju na sve aspekte rodne ideologije u određenom društvu kako bi se razumele, analizirale i objasnile sve rodne sličnosti i/ili razlike u diskurzivnoj praksi. Takođe, neophodno je sakupljanje većeg broja ispitanika i ispitanica, kao i istraživanje koje bi bilo i kvantitativnog, a ne samo kvalitativnog karaktera.

Literatura

- Penelope Eckert, Sally McConnell-Ginet (2003): *Language and Gender*, Cambridge University Press
- Widowson, H. G. (1998): 'The Theory and Practice of Critical Discourse Analysis', in *Applied Linguistics* 19/1, p. 136- 151.
- Milojević, I, Markov, S. (2011): *Uvod u rodne studije*, Mediterran Publishing, Novi Sad
- Cameron, D. (2003): 'Gender and Language Ideologies', in *The Handbook of Language and Gender*, ed. by J. Holmes and M. Meyenhoff, Oxford University Press, p. 447- 481.
- Tošić, M, Todorović, D. (2011): „Podela rada, kvalitet braka i rodna ideologija“, *Sociološki pregled*, vol. XLV (2011), no. 3, str. 393–419.
- Filipović, J. (2009): *Moć reči. Oglеди iz kritičke sociolingvistike*, Beograd, Zadužbina Andrejević
- Popović, D, Džamonja Ignjatović T, Duhaček, G. (2010): „Rodna osetljivost u akademskom prostoru: istraživanje stavova prema rodnoj ravnopravnosti na Univerzitetu u Beogradu“, *FPN Godišnjak 2010*, V deo: Istraživanja, str. 455- 477.
- Đurić, S. (2005): „Metodologija fokusgrupnog istraživanja“, *Sociologija* Vol. XLVII, N° 1, str. 1- 26..

GENDER IDEOLOGY IN THE DISCOURSE OF THE YOUTH

Valentina B. Bošković Marković

Summary. While gender order is defined as a social system of divisions based on gender- class rules, tasks, obligations, freedoms and limits (Eckert&McConnell- Ginet, 2003: 34), gender ideology is defined as a cluster of beliefs that manages the participation of people in gender order (Eckert&McConnell- Ginet, 2003: 26). Gender stereotypes that have an influence on the creation of gender ideologies can also have an immense influence on the communicative approach of both speakers and interlocutors (Eckert, McConnell- Ginet, 2003: 197). Therefore, this paper defines the impact of gender ideology on language usage, with specific reference to the discourse of the youth. Having in mind that gender division is involved, the paper analyses the usage of gender sensitive language. After the theoretical introduction to gender ideology and the division of egalitarian and traditional gender ideology, the paper also includes a research regarding the usage of gender sensitive language in the discourse of the youth, based on their gender ideology. The paper confirms the main hypothesis that those students who cherish traditional gender ideology do not use gender sensitive language, while those students who cherish egalitarian gender ideology use gender sensitive language in everyday communication.

Key words: gender ideology, gender sensitive language, focus group.